

เศรษฐกิจการเมืองของฟุตบอลไทยลีก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 – 2561

The Political Economy of the Thai Football League from Year 2016 – 2018

ลัคนานันท์ ลักษมิธนานันต์

Larkananan Laksamithananan

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Ramkhamhaeng University

E-mail: Larkananan.l@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาเกี่ยวกับกีฬาฟุตบอลในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการสร้างภาพลักษณ์องค์กร 2) อธิบายถึงตัวแสดงและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการด้านสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) และ 3) ให้ทราบถึงกระบวนการบริหารที่นำไปสู่เป้าหมายของสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) เป็นการแข่งขันเชิงคุณภาพ เครื่องมือคือ การวิจัยเอกสาร ประกอบด้วย ตำราวิชาการ เอกสารและบทความที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากประธานสโมสรหรือผู้บริหารของสโมสรฟุตบอลในไทยลีก (T1) ที่เป็นกลุ่มนักการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มหน่วยงานรัฐ รวมทั้งสิ้น 11 ท่าน และจากแฟนบอล สโมสร บุรีรัมย์ ยูไนเต็ด รวมทั้งสิ้น 4 ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า กีฬาฟุตบอลเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อ (1) การสร้างฐานอำนาจทางการเมือง พบว่า โดยส่วนใหญ่สโมสรฟุตบอลที่มีนักการเมืองและเครือญาตินักการเมืองเป็นประธานสโมสรฟุตบอล มีสถานะความเสี่ยงทางการเงินและมีภาวะผลการดำเนินงานขาดทุนสุทธิ แต่มีนัยสะท้อนถึงอรรถประโยชน์ในด้านอื่นที่มากกว่าการมุ่งหวังเพียงผลสัมฤทธิ์ทางด้านธุรกิจ (2) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การเติบโตของฟุตบอลในไทยลีก (T1) ก่อให้เกิดเม็ดเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ ทั้งในปัจจัยเศรษฐกิจด้านรายได้ของสโมสรฟุตบอล เกิดจาก 1) เงินสนับสนุนจากสมาคมกีฬาฟุตบอลแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ 2) เงินสนับสนุนจากสปอนเซอร์ 3) รายได้ที่เกิดขึ้นในสนามแข่ง 4) รายได้ที่เกิดขึ้นนอกสนามแข่งที่ต้องใช้กลไกตลาดด้านกีฬา (Sport Marketing) และปัจจัยเศรษฐกิจด้านการลงทุนทำทีมและรายจ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้ง 3 กลุ่มทุนข้างต้น ต้องปรับตัวให้ดำรงความเป็นสถาบันได้ในระบบเศรษฐกิจฟุตบอลลีกอาชีพภายใต้ข้อบังคับมาตรฐานคลับไลเซนซิ่ง (Club Licensing) และ (3) การสร้างภาพลักษณ์องค์กร มี 2 ลักษณะหลัก คือ 1) การสร้างภาพลักษณ์ผ่านความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) 2) การจัดกิจกรรมร่วมกับผู้สนับสนุนหลัก (Sponsor) เพื่อให้เกิดความผูกพันที่แบรนด์มีต่อจังหวัดท้องถิ่น

คำสำคัญ: เศรษฐกิจการเมือง, ฟุตบอลไทยลีก, การครองอำนาจ

Abstract

This research aimed to 1) study about football as a tool for establishing a political power base. Economic factors and creating an organization's image. 2) Describe the characters and institutions involved in the management of the Thai Football League (T1), and 3) be aware of the management processes that lead to the goal of the Thai Football League (T1) is a qualitative research. Tool is Document research consists of academic textbooks, documents, and related articles. And in-depth interviews from the president of the club or the management of the Thai Football League (T1), a politician Business group A group of government agencies, a total of 11 people and from the fans of Buriram United club, a total of 4 people

The results of the research showed that Football is an important tool for (1) building a political power base, found that most football clubs with politicians and politicians are president of football clubs Financial status and operating results, net loss But has implications to the utility in other areas than the aim of business

achievement (2) economic factors The growth of football in the Thai League (T1) caused the money flow in the economy. Both the economic factors of the football club's income are from 1) financial support from the Football Association of Thailand 2) Financial support from sponsors, 3) Revenue generated from the racetrack 4) Revenue generated outside the racetrack that requires sport marketing and economic factors for team investment and related expenses in all 3 capital groups above Must be able to adapt to being an institution in the professional football league economy under the Club Licensing standards and (3) creating an organization's image with 2 main characteristics, 1) creating an image through social responsibility 2) Organizing activities with key sponsors In order to create a brand bond with the local province

Keywords: Political Economy, Thai Football League, Hegemony

Received: 2020-01-05

Revised: 2020-02-29

Accepted: 2020-06-21

บทนำ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เรื่องการจัดการร่างกายหรือการออกกำลังกาย ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความทันสมัยและความเจริญของประเทศในเวลาต่อมา กีฬาฟุตบอลได้มีพัฒนาการและได้รับความนิยมเรื่อยมา จนนำไปสู่การเริ่มต้นของกิจการฟุตบอลในสยามขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยการตั้งสโมสรคณะฟุตบอลสยาม เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458 ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สมาคมฟุตบอลแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์”

ระบบจัดการแข่งขันฟุตบอลในประเทศไทยเริ่มจากในปี พ.ศ. 2458 เป็นการแข่งขันฟุตบอลระดับสโมสรแบบทัวร์นาเมนต์ (Tournament) สำหรับพระราชทานถ้วยทองของหลวง หรือนิยมเรียกว่า “ฟุตบอลถ้วยทองของหลวง” ในช่วงปี พ.ศ. 2459 ได้จัดการแข่งขันชิงถ้วยพระราชทานประเภท ก ประเภท ข และเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2468 ประเทศไทยร่วมเป็นสมาชิกสมาพันธ์ฟุตบอลนานาชาติ (FIFA) โดยในช่วงปี พ.ศ. 2500 ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาพันธ์ฟุตบอลเอเชีย (AFC) ด้วย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2552 AFC ออกระเบียบว่าด้วยความเป็นสโมสรฟุตบอลอาชีพสำหรับประเทศสมาชิก เป็นผลให้สมาคมกีฬาฟุตบอลฯ ต้องจัดตั้งนิติบุคคลขึ้นเพื่อบริหารลีกและจัดการแข่งขัน ซึ่งในปัจจุบันดำเนินการโดย บริษัท ไทยลีก จำกัด (ชื่อย่อ TL) และให้สโมสรฟุตบอลอาชีพต้องจัดตั้งในรูปนิติบุคคลเชิงพาณิชย์ ระบบการแข่งขันฟุตบอลระดับสโมสรภายในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 ได้แบ่งเป็นดิวิชันต่างๆ 5 ระดับ คือ 1. ไทยลีก (T1) 2. ไทยลีก 2 (T2) 3. ไทยลีก 3 (T3) 4. ไทยลีก 4 (T4) 5. อเมเจอร์ ทัวร์นาเมนต์

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้สโมสรฟุตบอลต่างๆ กลายเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้ในการแสดงออกทางการเมือง และในการลงทุนของกลุ่มทุนไปโดยปริยาย ในกรณีของประเทศไทยนั้น การสร้างทีมฟุตบอลไทยจึงสามารถเกิดได้ด้วยเหตุผลต่างๆ ใน 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ (1) การเป็นฐานเสียงของนักการเมืองท้องถิ่น (2) การทำธุรกิจ และ (3) การเป็นชุมชนของพนักงานในหน่วยงานภาครัฐ

การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มการเมือง กลุ่มทุน และกลุ่มหน่วยงานภาครัฐที่ไปปรากฏบทบาทในสโมสรฟุตบอลไทยลีก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาแนวคิดของกลุ่มการเมือง กลุ่มทุน และกลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ภายใต้ปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ต่อการลงทุนในสโมสรฟุตบอล ว่าเกิดขึ้นภายใต้บริบททางเศรษฐกิจและการเมืองแบบใด มีนัยในทางการเมืองหรือไม่ โดยใช้แนวคิดการครองอำนาจนำ แนวคิดการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล และแนวคิดสถาบันนิยมเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบวิธีการบริหารของสโมสรฟุตบอลต่างๆ ในไทยลีก

(T1) ภายใต้คำถามงานวิจัยหลัก คือ “กีฬาฟุตบอลถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการสร้างภาพลักษณ์องค์กร อย่างไร”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับกีฬาฟุตบอลในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการสร้างภาพลักษณ์องค์กร
2. เพื่ออธิบายถึงตัวแสดงและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการด้านสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1)
3. เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการบริหารที่นำไปสู่เป้าหมายของสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1)

การทบทวนวรรณกรรม

ทฤษฎีการครองอำนาจนำ (Hegemony) จากงานเขียนเรื่อง The Prison Notebook ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci : 1891-1937) กล่าวถึงการครองอำนาจนำนั้นไม่ได้เกิดจากการใช้กำลังเข้าข่มเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยอำนาจจากการครอบงำผ่านข้อตกลงทางสังคมและกฎหมายต่างๆ นำไปสู่การเกิดการยอมให้ถูกกดขี่ให้ทำตาม โดยรูปแบบการครองอำนาจนำเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของทั้งโครงสร้างส่วนบน (super structure) เป็นส่วนของความคิด ปรัชญา ค่านิยม อุดมการณ์ และกฎหมาย และโครงสร้างส่วนล่าง (Sub-Structure/Base) เป็นส่วนของระบบเศรษฐกิจ ประกอบด้วย พลังการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิต มีผลสะท้อนถึงกันอย่างมีนัยสำคัญ เป็นการสร้างพันธมิตรและแสดงตนเป็นผู้นำต่อกลุ่มชนชั้นอื่น รัฐมีหน้าที่ในการบงการสังคมและชนชั้นอื่น ด้วยการหลอกล่อและจัดการผ่านระบบประชาสังคม สร้างความตกลงระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นต่างๆ ให้ยอมรับคุณค่าที่ชนชั้นปกครองเป็นผู้กำหนดภายใต้การสร้างประวัติศาสตร์หรือความทรงจำร่วมเพื่อให้เกิดการยอมรับนับถือ แทนที่การปกครองโดยใช้กำลัง

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational Choice Theory : RCT) มีสมมติฐานเกี่ยวกับตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลที่มุ่งพื้นฐานของผลประโยชน์และสามารถปรับใช้กับตัวแสดงได้ในทุกสภาพสังคม ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลเป็นแนวทางในการสร้างทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ เนื่องจากเป็นทฤษฎีที่มีสมมติฐานเกี่ยวกับตัวแสดงที่มีเหตุมีผล (Rational Actor) ที่เชื่อว่า หลักการแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคมสะท้อนถึงตัวเลือกที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนเลือก โดยเปรียบเทียบดูว่าจะเลือกวิธีการหรือการกระทำแบบใดที่ “ได้มาซึ่งอรรถประโยชน์สูงสุด โดยลงทุนให้น้อยที่สุด” กระบวนทัศน์ทางเลือกเชิงเหตุผลตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการเชิงพฤติกรรมที่สำคัญ คือ การมีเป้าประสงค์และการคำนวณประโยชน์ที่ได้รับ

ทฤษฎีสถาบันนิยม (Institutionalism) เน้นศึกษาสถาบันที่เป็นทางการของรัฐ (Formal Institution) เพราะเชื่อว่าสถาบันทางการเมืองที่ประกอบกันขึ้นเป็นรัฐนั้นจะสามารถสะท้อนความเป็นจริงของรัฐได้ แบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ 1. สถาบันนิยมแบบดั้งเดิม (Old Institutionalism) มีหัวใจหลักคือ “การให้ความสำคัญกับสถาบันที่เป็นทางการ” ประกอบด้วยหลักการ 3 ประการ คือ 1) ความเข้าใจกฎระเบียบที่เป็นทางการในฐานะพลังขับเคลื่อนสถาบัน 2) ความสนใจในองค์การมากกว่าตัวปัจเจกบุคคล และ 3) เน้นความสำคัญของแนวทางความคิดซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยการศึกษากฎหมายและสังคม และ 2. สถาบันนิยมใหม่ (New Institutionalism) เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 แตกมุ่มมองและมีความหลากหลายมากขึ้น ไม่ได้มองเฉพาะโครงสร้างที่เป็นทางการเท่านั้น แต่ยังรวมพิจารณาในเรื่องบรรทัดฐาน ความเชื่อ ค่านิยม ธรรมเนียมประเพณีที่ดำรงอยู่ในสถาบันการเมือง ซึ่งเป็นโครงสร้างนามธรรมหรือโครง

สร้างที่ไม่เป็นทางการ

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ เศรษฐกิจการเมืองของฟุตบอลไทยลีก ตั้งแต่ปี 2559 – 2561 โดยมุ่งพิจารณาการบริหารจัดการสโมสรฟุตบอลในไทยลีกของกลุ่มนักการเมืองส่งผลต่อการสร้างฐานอำนาจของนักการเมืองไทย ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการสร้างภาพลักษณ์องค์กรโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีการครองอำนาจนำ ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการสโมสรฟุตบอลในไทยลีกของกลุ่มนักธุรกิจในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล และกลุ่มหน่วยงานของรัฐ ในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีสถาบันนิยม
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ เป็นการศึกษาเฉพาะสโมสรฟุตบอลในไทยลีก (T1) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 – 2561 โดยให้ความสำคัญกับสโมสรฟุตบอลที่มีนักการเมืองและเครือญาตินักการเมืองเป็นประธานสโมสรฟุตบอล สโมสรฟุตบอลที่มีนักธุรกิจเป็นประธานสโมสรฟุตบอล และสโมสรฟุตบอลที่มีตัวแทนจากหน่วยงานของรัฐเป็นประธานสโมสรฟุตบอล รวมทั้งสิ้น 23 ทีม
3. ขอบเขตด้านระยะเวลา เก็บข้อมูลระหว่างเดือนกรกฎาคม 2561 ถึง ธันวาคม 2561 รวม 6 เดือน (ช่วงปิดฤดูกาล 2561) และได้ดำเนินการเขียนงานวิจัยเดือนมกราคม 2562 ถึง สิงหาคม 2562

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร เป็นการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักการแนวคิดของทฤษฎีการครองอำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี หลักการแนวคิดของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล และหลักการแนวคิดของทฤษฎีแนวคิดสถาบันนิยม รวมถึง ศึกษาจากเอกสาร ตำราวิชาการ และบทความที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์การหาปัจจัยต่างๆ ในการบริหารจัดการสโมสรฟุตบอลในไทยลีก (T1) ของกลุ่มทุนการเมืองส่งผลต่อการสร้างฐานอำนาจของนักการเมือง
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากประธานสโมสรหรือผู้บริหารของสโมสรฟุตบอลในไทยลีก (T1) ที่เป็นกลุ่มนักการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มหน่วยงานรัฐ รวมทั้งสิ้น 11 ท่าน และจากแฟนบอล สโมสรบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด รวมทั้งสิ้น 4 ท่าน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการกีฬาฟุตบอลในระดับไทยลีก (T1) ของสโมสรฟุตบอลในไทยลีกที่ต้องบริหารสโมสรภายใต้กฎเกณฑ์การกำกับดูแลของสมาคมกีฬาฟุตบอลฯ และหลักเกณฑ์การแข่งขันของบริษัทไทยลีก จำกัด ที่กำหนดโดยข้อบังคับของ FIFA และ AFC โดยยังคงต้องบริหารจัดการธุรกิจฟุตบอลอาชีพให้มีความมั่นคงอย่างยั่งยืน ซึ่งการบริหารงานมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มทุน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนักการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มหน่วยงานของรัฐ ส่งผลต่อเศรษฐกิจการเมืองในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีการครองอำนาจนำ ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล และทฤษฎีสถาบันนิยม

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัยโดยการเปรียบเทียบกันในกลุ่มทุน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนักการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มหน่วยงานของรัฐ แบ่งการอธิบายในแต่ละกลุ่มเป็น 2 ส่วน คือ 1. ระบบเศรษฐกิจยุคฟุตบอลอาชีพ 2.

กระบวนการและเครื่องมือในการสร้างทีม ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ 1) กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2) การสร้างความมีส่วนร่วมของแฟนคลับฟุตบอล 3) ความรับผิดชอบของธุรกิจต่อสังคม 4) การขยายธุรกิจ จึงขอเสนอผลการวิจัยในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. การบริหารสโมสรฟุตบอลที่สัมพันธ์กับนักการเมืองไทย

สโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) ที่สัมพันธ์กับนักการเมืองไทยมีกลไกเริ่มแรกในการก่อตั้งสโมสรใน 5 ลักษณะ คือ การซื้อทีมสโมสรรัฐวิสาหกิจ ความชื่นชอบส่วนตัวของผู้บริหาร การสร้างความร่วมมือกับผู้สนับสนุนหลัก การร่วมตัวของนักการเมืองท้องถิ่น การเชิญนักการเมืองท้องถิ่นชื่อดังมาเป็นประธานสโมสร และการสร้างความร่วมมือของผู้บริหารราชการในจังหวัด

กรณีศึกษา การบริหารจัดการทีมฟุตบอลเพื่อการสถาปนาอำนาจนำ มีดังนี้

กลุ่มสโมสรฟุตบอลที่มีการบริหารกระบวนการและเครื่องมือในการสร้างทีมเพื่อการสถาปนาอำนาจนำ ที่ครบทั้ง 4 ด้าน คือ สโมสร บุรีรัมย์ ยูไนเต็ด และสโมสร เชียงราย ยูไนเต็ด อันประกอบไปด้วย 1. กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2. การสร้างความมีส่วนร่วมของแฟนคลับฟุตบอล 3. ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม 4. การขยายธุรกิจ

กลุ่มสโมสรที่มีการบริหารกระบวนการและเครื่องมือในการสร้างทีมเพื่อการสถาปนาอำนาจนำ ใน 2 ด้าน คือ 1. กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2. ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม ได้แก่ สโมสร นครราชสีมา มาสด้า เอฟซี , สโมสร ศรีสะเกษ เอฟซี มี , สโมสร พีที ประจวบ เอฟซี และสโมสร ราชบุรี ยูไนเต็ด

กลุ่มสโมสรที่ได้บริหารกระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ แต่งบประมาณไม่เพียงพอและนักเตะมีประสบการณ์น้อย ได้แก่ สโมสร ชัยนาท ฮอว์นบิล , สโมสร ชลบุรี เอฟซี , สโมสร สุพรรณบุรี เอฟซี และสโมสร สุโขทัย เอฟซี

2. การบริหารสโมสรฟุตบอลที่สัมพันธ์กับภาคธุรกิจ

สโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) สัมพันธ์กับภาคธุรกิจมีกลไกเริ่มแรกในการก่อตั้งสโมสรใน 5 ลักษณะ คือ การซื้อทีมเดิมที่บริหารงานไม่ประสบความสำเร็จ การซื้อสิทธิลงแข่งในไทยลีกแทนที่สโมสรเดิมที่ยุบทีม การเข้ามาบริหารสโมสรภายในเงื่อนไขที่ตกลงกัน การลงทุนสร้างสโมสรกีฬาภายในองค์กร และการลงทุนร่วมกันระหว่างองค์กร

กรณีศึกษา การสร้างทีมเพื่อแสวงหาผลตอบแทนสูงสุด มีดังนี้

กลุ่มสโมสรฟุตบอลที่มีการบริหารกระบวนการและเครื่องมือในการสร้างทีมเพื่อแสวงหาผลตอบแทนสูงสุด ได้ครบทั้ง 4 ด้าน คือ 1. กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2. การสร้างความมีส่วนร่วมของแฟนคลับฟุตบอล 3. ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม 4. การขยายธุรกิจ ได้แก่ สโมสร เมืองทอง ยูไนเต็ด และสโมสร บางกอกกล๊าส เอฟซี

กลุ่มสโมสรฟุตบอลที่มีการบริหารกระบวนการและเครื่องมือในการสร้างทีมเพื่อแสวงหาผลตอบแทนสูงสุด ได้ 3 ด้าน คือ 1. กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2. การสร้างความมีส่วนร่วมของแฟนคลับฟุตบอล 3. ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม ได้แก่ สโมสร การท่าเรือ เอฟซี

กลุ่มสโมสรฟุตบอลที่มีการบริหารกระบวนการและเครื่องมือในการสร้างทีมเพื่อแสวงหาผลตอบแทนสูงสุด ได้ 2 ด้าน คือ 1. กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2. ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม ได้แก่ สโมสร ทรู แบงค็อก ยูไนเต็ด

กลุ่มสโมสรที่ได้ปรับกระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ แต่ขาดปัจจัยการทำทีมให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ สโมสร พัทยา ยูไนเต็ด , สโมสร ไทย ฮอนด้า เอฟซี , สโมสร อุบล ยูเอ็มที ยูไนเต็ด

กลุ่มสโมสรที่ดำเนินธุรกิจที่ไม่สามารถไปสู่บรรลุประโยชน์สูงสุดที่คาดหวัง ได้แก่ สโมสร ชูเปเปอร์พาวเวอร์ สมุทรปราการ ต้องขายสิทธิให้สโมสรจัมปาศรี ยูไนเต็ด และสโมสร บีบียู เอฟซี ต้องยุบทีมในท้ายที่สุด

3. การบริหารสโมสรฟุตบอลที่สัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ

สโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) ที่สัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ มีกลไกเริ่มแรกในการก่อตั้งสโมสรใน 2 ลักษณะ คือ การลงทุนสร้างสโมสรกีฬาภายในองค์กร และการลงทุนร่วมกันระหว่างองค์กร

ด้วยสโมสรฟุตบอลกลุ่มนี้ต้องปรับตัวจากการเป็นหน่วยงานสวัสดิการภายในองค์กรเพื่อเข้าสู่การแข่งขันฟุตบอลในลีกสูงสุด ทำให้ต้องเข้าสู่การจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามข้อกำหนดคลับไลเซนซิ่ง แต่โดยส่วนใหญ่ยังคงเน้นบริหารงานตามแนวคิดสถาบันนิยมแบบดั้งเดิมที่ผูกยึดกับโครงสร้างบริหารและนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัดในการกิจหน่วยงานภาครัฐด้านการบริหารรักษาความมั่นคงของประเทศ ทำให้ขาดประสบการณ์ในการบริหารกลยุทธ์เพื่อสร้างความยั่งยืนในเชิงธุรกิจ การตลาด และการลงทุนตามโครงสร้างของสโมสรฟุตบอลอาชีพ พบได้จากกรณีศึกษา ของสโมสร อาร์มี ยูไนเต็ด , สโมสร ราชนาวิ , สโมสร แอร์ฟอร์ซ ยูไนเต็ด เอฟซี , สโมสร โปลิส เทโร เอฟซี

อภิปรายผล

1. ผลวิจัยเกี่ยวกับกีฬาฟุตบอลในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการสร้างภาพลักษณ์องค์กร

1.1 การสร้างฐานอำนาจทางการเมือง

กีฬาฟุตบอล ถือเป็นประเภทกีฬาที่ได้รับความนิยมเป็นอันดับต้นของประเทศไทย การบริหารจัดการกีฬาฟุตบอลผ่านสโมสรฟุตบอลอาชีพจึงถือเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่สร้างแรงบันดาลใจและความสนใจให้แก่ประชากรจากการวิจัยพบว่า มีสโมสรฟุตบอลที่มีนักการเมืองและเครือข่ายทางการเมืองเป็นประธานสโมสรฟุตบอล จำนวน 10 สโมสร มีปัญหาภาวะขาดทุนสุทธิ อย่างต่อเนื่องในแต่ละปี ส่งผลต่อภาวะความเสี่ยงในการดำเนินการเชิงธุรกิจ จึงเป็นข้อสังเกตที่ว่า การดำรงอยู่ของสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) กลุ่มนักการเมืองในภาวะวิกฤตข้างต้นมีนัยสะท้อนถึงบรรลุประโยชน์ในด้านอื่นที่มากกว่าการมุ่งหวังเพียงผลสัมฤทธิ์ทางด้านธุรกิจ

หากผลลัพธ์ข้างต้นเป็นไปตามที่คาดหวัง จะก่อให้เกิดกระบวนการคิดเชิงศูนย์รวมจิตใจของคนท้องถิ่น เกิดกระแสท้องถิ่นนิยม การมีส่วนร่วมที่เข้าถึงได้ และส่งผลที่สำคัญคือ ความศรัทธาที่มีต่อนักการเมืองและเครือข่ายทางการเมืองที่เป็นประธานสโมสรฟุตบอลอย่างยั่งยืน เช่น สโมสรบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด , สโมสร ชลบุรี เอฟซี, สโมสร สุพรรณบุรี เอฟซี , สโมสร สุโขทัย เอฟซี , สโมสร ราชบุรี มิตรผล และสโมสร ชัยนาท ฮอนันบอล

สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วสันต์ ปัญญาแก้ว พงศกร สงวนศักดิ์ และจุติพร ทรัพย์ปัญญาญาณ (และคณะ) (2557, น.130) เรื่อง ฟุตบอลไทย: ประวัติศาสตร์ อำนาจ การเมืองและความเป็นชาย ที่ได้สรุปว่า สโมสรฟุตบอลส่วนใหญ่ของประเทศไทยถูกผูกขาดความเป็นเจ้าของโดยนักการเมือง แตกต่างจากบริบทของประเทศไทยอื่นๆ ซึ่งฟุตบอลเป็นธุรกิจเต็มตัว นักการเมืองไทยใช้ฟุตบอลเป็นเครื่องมือสร้างความนิยมเชิงตัวบุคคลเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง และรักษามันเอาไว้ และสอดคล้องกับงานเขียนของชยอนันต์ สมุทวณิช (2552, น. 63) ได้กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการมีอำนาจครอบงำ (Hegemony) ว่า การมีอำนาจครอบงำเป็นความสัมพันธ์

ระหว่างชนชั้นนำและชนชั้นที่ถูกปกครอง โดยชนชั้นนำประสบความสำเร็จในการใช้ความเป็นผู้นำทางการเมือง ศีลธรรมและปัญญาไปกำหนดโลกทัศน์ที่ทุกฝ่ายยอมรับนับถือ ซึ่งมีผลในการชี้นำผลประโยชน์และความต้องการของกลุ่มที่ถูกอำนาจครอบงำ และการมีอำนาจครอบงำนี้เองเป็นเงื่อนไขสำคัญในการขยายความสามารถในการสืบทอดอำนาจในการควบคุมพัฒนาการของสังคม และความคิดของคนเราเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์

1.2 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

ผู้วิจัยพบว่า โดยส่วนใหญ่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนด้านรายได้ของสโมสรฟุตบอล เกิดจาก 1. เงินสนับสนุนจากสมาคมกีฬาฟุตบอลฯ 2. เงินสนับสนุนจากสปอนเซอร์ 3. รายได้ที่เกิดขึ้นในสนามแข่ง และ 4. รายได้ที่เกิดขึ้นนอกสนามแข่งโดยใช้กลไกตลาดด้านกีฬา (Sport Marketing)

ปัญหาการดำเนินธุรกิจที่ไม่สามารถไปสู่อรรถประโยชน์สูงสุดที่คาดหวัง มีสาเหตุหลักมาจากสภาวะปัจจุบันที่กีฬาฟุตบอลในประเทศไทยไม่ได้วัดผลในสนามเท่านั้น แต่ต้องแข่งขันในเม็ดเงินลงทุนของแต่ละสโมสรด้วย ทำให้สโมสรฟุตบอลในไทยลีก (T1) ทั้ง 3 กลุ่มทุน ได้แก่ กลุ่มนักการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ และกลุ่มหน่วยงานของรัฐ ต้องปรับตัวดำรงความเป็นสถาบันได้ในระบบเศรษฐกิจแบบฟุตบอลอาชีพภายใต้ข้อบังคับมาตรฐานคลับไลเซนซิ่ง และกรณีศึกษาที่เห็นได้ชัดในการปรับตัวสู่ยุคสโมสรฟุตบอลอาชีพของกลุ่มนักการเมือง เช่น สโมสรบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด และสโมสรสิงห์ เชียงราย ยูไนเต็ด ได้ปรับแนวทางการบริหารงานโดยใช้แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ควบคู่กับแนวคิดทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational Choice Theory) ถือเป็นส่วนประสมระหว่างการศึกษาการเลือกอย่างถูกต้องที่สร้างคุณภาพและรายได้ให้คนในท้องถิ่น ทำให้เกิดการยอมรับในวงกว้างต่อผู้บริหารสโมสร และกลไกตลาดด้านกีฬาที่พึ่งพาผู้สนับสนุนหลัก (Sponsor) แต่บางสโมสรฟุตบอลใน 3 กลุ่มทุนดังกล่าว ไม่สามารถปรับตัวได้ ประสบปัญหาด้านสภาพคล่องในการดำเนินการ เป็นผลให้บางสโมสรเลิกกิจการหรือต้องขายกิจการในท้ายที่สุด

ในส่วนระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนด้านการลงทุนทำทีมและรายจ่ายที่เกี่ยวข้อง พบว่า สโมสรฟุตบอลชั้นนำต้องใช้งบทำทีมมูลค่ามหาศาลในการเสริมทีมนักเตะและผู้ฝึกสอนเพื่อให้สามารถครองอันดับต้นของตารางการแข่งขัน ซึ่งจะช่วยให้แฟนบอลยอมรับและเกิดศรัทธา ผลลัพธ์ท้ายที่สุดคือ การเป็นศูนย์กลางจุดยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนท้องถิ่นในจังหวัดที่ตั้งสโมสรนั้นๆ ผ่านกีฬาฟุตบอลอาชีพ รวมทั้งช่วยส่งเสริมอาชีพให้แก่นักธุรกิจและประชากรในท้องถิ่นจากกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกสนามแข่ง

สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของวัชรพล พุทธิรักษา (2559, น.22) ได้อธิบายแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสซี ที่เชื่อว่า ทั้งโครงสร้างส่วนบนเป็นส่วนของความคิด ปรัชญา ค่านิยม อุดมการณ์ และกฎหมาย และโครงสร้างส่วนล่างเป็นส่วนของระบบเศรษฐกิจ มีผลสะท้อนถึงกันอย่างมีนัยสำคัญ

งานเขียนของจอร์จ โซยบินิจ (2559, น.51-84) ที่กล่าวถึงงานของฮาร์ชานยีที่อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล ในส่วนของ“ทฤษฎีอรรถประโยชน์” ที่อธิบายถึงพฤติกรรมที่มีเหตุมีผลของมนุษย์ภายใต้สภาวะแห่งความแน่นอน สภาวะแห่งความเสี่ยง และสภาวะแห่งความไม่แน่นอนว่า มีการกระทำการอะไรเพื่อให้ได้มาซึ่งอรรถประโยชน์ และในส่วน “จริยธรรม” เป็นการพิจารณาคุณธรรมของตัวแสดงที่เป็นไปเพื่อการรักษาระดับของอรรถประโยชน์สูงสุดที่ตัวแสดงนั้นจะได้รับให้คงอยู่ต่อไป โดยอาจเป็นผลประโยชน์ที่ปัจเจกชนทำเพื่อการรักษาประโยชน์ของส่วนรวมหรือเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนตนก็ได้

งานเขียนของโรบินด์ ไชยพร ที่กล่าวถึงทฤษฎีทางเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลโดยอ้างแนวคิดของคอลลิงวูด (Robin George Collingwood) ในด้านการกระทำทางการเมือง (Political action) มีความคล้ายคลึงกับการกระทำทางเศรษฐกิจ (Economic action) ด้วยมีลักษณะของการแลกเปลี่ยน การกระทำทางการเมืองมีเป้าหมายหรือสิ่งที่แลกเปลี่ยนของการกระทำแตกต่างกัน เช่น สังคมออกกฎหมายด้วยไม่ใช่ต้องการความมั่งคั่งเพิ่มขึ้น แต่ต้องการบรรลุทางการเมือง คือ ได้การยอมรับของทุกคนในลักษณะความสงบสันติหรือสันติภาพ (Peace) ในขณะที่เป้าหมายทางเศรษฐกิจ คือ ความรุ่งเรืองมั่งคั่ง (Prosperity) ดังนั้น สันติภาพและความรุ่งเรืองมั่งคั่งมิใช่สิ่งเดียวกัน แต่อาจไปด้วยกันได้ดี เพราะเป็นสิ่งที่คนกลุ่มเดียวกันปรารถนา

งานวิชาการของสตีธ ธนาธิโชติ (2561, น.36-37) อธิบายว่า อิทธิพลของกลุ่มสังคมต่างๆ มีผลต่อนโยบายรัฐในการกระจายผลประโยชน์จากนโยบายและการบริการสาธารณะที่ไม่เท่ากัน บางกลุ่มทางสังคมได้รับผลประโยชน์หรือการอุดหนุนจากรัฐบาลหรือผู้จัดทำนโยบายมากกว่ากลุ่มอื่น อันเนื่องมาจากความโน้มเอียงที่เกิดจาก

1. การเจรจาต่อรองหรือกดดันต่อรัฐบาลหรือผู้จัดทำนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ
2. การมีความใกล้ชิดหรือมีสายสัมพันธ์เกี่ยวพันกันกับผู้นำทางการเมือง

1.3 การสร้างภาพลักษณ์องค์กร

รูปแบบการสร้างภาพลักษณ์สโมสรฟุตบอลอาชีพ มี 2 ลักษณะหลัก คือ 1. การสร้างภาพลักษณ์ผ่านความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น กิจกรรมตามช่วงวัยของแฟนบอล โครงการส่งโค้ชไปฝึกสอนให้แก่เด็กชาวเขา โครงการแลกเปลี่ยนเชื่อมสัมพันธ์วัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้าน 2. การจัดกิจกรรมร่วมกับผู้สนับสนุนหลัก (Sponsor) ให้เกิดความผูกพันที่แบรนด์มีต่อจังหวัดท้องถิ่น เช่น กลุ่มมิตรผล กลุ่มวังนาย กลุ่มมาสด้า

2. ตัวแสดงและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการด้านสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) และเป้าหมายในการบริหารจัดการด้านสโมสรฟุตบอล

ตัวแสดงและสถาบันที่มีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการด้านสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1) การบริหารงานโดยตรงจากประธานสโมสรที่เป็นบุคคลมีชื่อเสียง ใช้ส่วนประสมทั้งการสร้างความเป็นอำนาจครอบงำ (Hegemony) และการสร้างอรรถประโยชน์ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทั้งการสร้างฐานอำนาจการตลาด และผลตอบแทนจากการลงทุน

2) การบริหารงานโดยกลุ่มบริษัท มุ่งเน้นการสร้างอรรถประโยชน์สูงสุด การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี และภาพจดจำต่อแบรนด์สินค้าของกลุ่มบริษัทนั้น

3) การบริหารงานโดยผู้นำผู้บริหารภาครัฐ เป็นการบริหารงานในสโมสรฟุตบอลกลุ่มหน่วยงานของรัฐ มีเป้าหมายหลักในการดำเนินการ คือ เป็นหน่วยงานสวัสดิการของหน่วยงานภาครัฐ

4) การบริหารงานโดยสมาคมกีฬาฟุตบอลแห่งประเทศไทย มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนามาตรฐานการบริหารจัดการสโมสรฟุตบอล (Club Licensing) และควบคุมกฎระเบียบการแข่งขันฟุตบอลอาชีพ

3. กระบวนการบริหารที่นำไปสู่เป้าหมายของสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1)

จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำเร็จของกระบวนการบริหารที่นำไปสู่เป้าหมายของสโมสรฟุตบอลไทยลีก (T1) ประกอบด้วย 4 กลไก คือ 1. กระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ 2. การสร้างมีส่วนร่วมของแฟนคลับฟุตบอล 3. ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม 4. การขยายธุรกิจ

กลไกกระบวนการสร้างทีมฟุตบอลอาชีพ มีองค์ประกอบหลักที่เป็นคุณลักษณะที่สำคัญ คือ 1. ด้านชื่อเสียงของผู้ฝึกสอน-นักเตะและการครองอันดับผลการแข่งขัน 2. คุณภาพสนามแข่งตามมาตรฐานสากลในระดับต่างๆ (FIFA, AFC, AFF) ถือเป็นการลงทุนด้านทรัพย์สินของสโมสรแล้ว แต่ยังสร้างสิ่งสำคัญที่สุดคือ การสร้างศูนย์รวมใจของคนในท้องถิ่นและเป็นที่นิยมสำหรับนักท่องเที่ยว

กลไกการสร้างมีส่วนร่วมของแฟนคลับฟุตบอล พบว่า 1. สโมสรฟุตบอลชั้นนำในกลุ่มนักการเมือง ถือว่าแฟนบอลเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อสโมสร โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของแฟนบอลจากการสร้างพลังเชียร์ที่สร้างสรรค์ 2. สโมสรฟุตบอลชั้นนำในกลุ่มนักธุรกิจ ให้ความสำคัญต่อการสร้างโครงการให้สิทธิแก่สมาชิกรายพิเศษ 3. สโมสรฟุตบอลในกลุ่มหน่วยงานภาครัฐไม่เน้นสร้างกิจกรรมในด้านสร้างความมีส่วนร่วมของแฟนบอล

กลไกความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม พบว่า 1. สโมสรฟุตบอลชั้นนำในกลุ่มนักการเมือง มุ่งเน้นใน 3 ลักษณะ คือ 1) การพัฒนาระดับจังหวัด 2) การสร้างโครงการแลกเปลี่ยนเชื่อมสัมพันธ์วัฒนธรรมระหว่างประเทศ 3) การสร้างโอกาสจากกีฬาฟุตบอลอาชีพให้แก่เยาวชน 2. สโมสรฟุตบอลชั้นนำในกลุ่มนักธุรกิจ มุ่งเน้นการสร้างกิจกรรมฟุตบอลคลินิกสำหรับเยาวชน การคัดเลือกนักเตะเยาวชน มอบทุนการศึกษา กิจกรรมความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อยกระดับกีฬาฟุตบอลไทยสู่การแข่งขันระดับโลก 3. สโมสรฟุตบอลในกลุ่มหน่วยงานภาครัฐไม่เน้นสร้างกิจกรรมในด้านความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม

กลไกการขยายธุรกิจ พบว่า 1. สโมสรฟุตบอลชั้นนำในกลุ่มนักการเมือง มีการขยายธุรกิจ เช่น 1) การนำสโมสรเข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ 2) การหารายได้จากสปอนเซอร์ 3) การทำธุรกิจ Sport Marketing สร้างรายได้จากกิจกรรมนอกสนาม 2. สโมสรฟุตบอลชั้นนำในกลุ่มนักธุรกิจขยายธุรกิจด้วยกลยุทธ์ Sport Marketing การสร้างผลิตภัณฑ์ที่ไม่เกี่ยวกับฟุตบอล และ 3. ส่วนสโมสรฟุตบอลในกลุ่มหน่วยงานภาครัฐไม่เน้นการขยายธุรกิจ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาเกี่ยวกับกีฬาฟุตบอลในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการสร้างภาพลักษณ์องค์กร ในกลุ่มสโมสรที่เข้าร่วมการแข่งขันไทยลีก (T2) ที่มีศักยภาพสามารถเลื่อนอันดับการแข่งขันเข้าสู่ไทยลีก (T1) ได้

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์ตัวแสดงและสถาบันที่เกี่ยวข้อง รวมถึง เป้าหมายในการบริหารจัดการด้านสโมสรฟุตบอล ของสโมสรที่เข้าร่วมการแข่งขันไทยลีก (T1) และไทยลีก (T2)

เอกสารอ้างอิง

จักรี ไชยพินิจ (2560). แนวคิดสถาบันนิยม ใน เอกสารการสอนชุดวิชา 82202 การเมืองเปรียบเทียบ.

นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์, 3-14

จักรี ไชยพินิจ. (2559) บทวิพากษ์ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล: ข้อจำกัดในการสร้างคำอธิบายทางสังคมศาสตร์.

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา 4(1), 51-84.

จิรัฐ จันทะเสน. (2560). 111 ปี ฟุตบอลไทย: ศตวรรษฟุตบอลไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ฟุตบอลแห่งประเทศไทยศตวรรษฟุตบอลไทย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2552). รัฐ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.

- ไชยันต์ ไชยพร. (2560). จอน เอลสเตอร์ กับทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ WAY OF BOOK, 7-25, 50-63, 78-80.
- บริษัท ไทยลีก จำกัด. (2561). Summary Report Toyota Thai League 2017.
- บุญศรี ยี่หะ. (2560). การวิเคราะห์การเมืองแนวสถาบันนิยมและรัฐธรรมนูญนิยม ในแผนกกิจกรรมการศึกษา ชุด วิชา81713 การวิเคราะห์การเมือง. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หลักสูตรรัฐศาสตร์ มหาบัณฑิต วิชาเอกการเมืองการปกครอง, 5-13.
- บุญศรี ยี่หะ. (2543). ทฤษฎีการตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational Choice Theory): อีกหนึ่งความพยายามของสังคมศาสตร์ที่จะเป็นวิทยาศาสตร์, ใน บทความนำเสนอในวิชาปรัชญาสังคมศาสตร์และการวิเคราะห์ทางการเมือง, หลักสูตรรัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จาก <https://www.academia.edu/4207530/ทฤษฎีการตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุผล Rational Choice Theory>.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว พงศกร สงวนศักดิ์ และจุติพร ทรัพย์ปัญญาญาณ (บรรณาธิการ). (2557). ฟุตบอลไทย: ประวัติศาสตร์อำนาจ การเมือง และความเป็นชาย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2549). รัฐบาลที่กษัตริย์กับความพยายามสร้างภาวการณ์ครองอำนาจนำ. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 22, 29.
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สมมติ โรงพิมพ์ภาพพิมพ์. 49-63.
- สตีธร ธนาธิโชติ.(2561). ทฤษฎีรัฐและอำนาจ ใน เอกสารการสอนชุดวิชา การวิเคราะห์การเมือง. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์, 36-37.
- สมาคมกีฬาฟุตบอลแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2561). The master plan แผนแม่บทพัฒนาฟุตบอลแห่งประเทศไทย ระยะยาว 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579). กรุงเทพฯ: สมาคมกีฬาฟุตบอลแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.